

ÁCS JÓZSEF

RADIKÁLIS EKLEKTIKA (Garaczi László: Mintha élnél)

Az (író)társadalom mgosztottságát látva aligha képzelhető, hogy mindenki elismerően szólna Garaczi László munkásságáról. Ez nem baj, ám fennáll a veszélye, hogy a sértődöttség szikkasztó hatása miatt megkeményedett frontvonalakon maguk a művek sem igen törnek át a túloldalra, s így az esetleges elutasítás egyik irányban sem maguknak a műveknek, hanem a szemközti székértábor világ- és irodalmi szerepfelfogásának szól. Ha gyanúm legalább részben alaptalannak bizonyulna, annak magam örülnék a legjobban.

Nem hiszem, hogy Garaczi Írásai védelemre szorulnának, vagy ő maga efféle védelemre igényt tartana. Tehetségét aránylag széles körben elismerik. Talán még sincs minden haszon nélkül, ha nem elégszünk meg a különféle, mainapság divatozó álcuskifejezések felemlítésével, melyek az Írásmű értékére a megfelelő körben azonnal korlátlan garanciát jelentenek, míg az ellenoldalt arról győzik meg, hogy egy fáradt legyintésnél többet a mű nemigen érdemel.

Az integrációt egy lidérces szinten, erőszakkal megteremteni próbáló diktatúrák gyors letűntével a modern társadalmak szövete (a gigantikus arányú termelés-fogyasztás struktúráján kívül) kulturális értelemben egyéni vízióik által határolt, s ezért jórészt kommunikációképtelen sejtcsoportok halmazává esett szét. Ld.: „A szocietás hervasztó dézsávúje a demoralizált vegyi vacogók, sziporkázó pszichopaták és méla szesztestvérek karéjában. Aztán a sznobok, a neofiták, a kukkolók, a slepp, a rettenetes hengegők, a periférikus értelmiség smúzolás kivagyisága.” [82], A felbomlás az individualizmus törvényerőre emelkedésének pillanatában érte el az egyes embert. Folytatódott pedig az egyes ember gondolatvilágának teljes dezintegrációjával. „Feleség, két gyerek. Nem érdekelnük egymást. A hajdani intimitás helyén kommunikálhatatlan mániák” (80). Gondolkodásunkat, ha nem vigyázunk, ilyen körülmények között csakhamar hézagmentesen kitöltik az elvekké stilizált egyszerű beidegződések és a különféle partikuláris szempontok közti őrlődés.

A „*posztmodern eklekticismus szükségszerűségén*” például akár a könyv kézbevétele nélkül is könnyen összerúghatnák a port a küzdő felek. Rögtön lehetne töprengeni, hogy: 1./ milyenek a táborok közti aktuális erőviszonyok, 2./ mi a küzdelem várható kimenetele, 3./ ennek milyen lehetséges következményei vannak, stb. Ez azonban felesleges.

Garaczi sajátos világát ugyanis, annak minden tarkabarkasága ellenére nem a stiláris eklektika jegyében rajzolja meg, mert a különféle kifejezésmódok visszhangteret bővítő, s ekként célzafos-célozgató alkalmazásánál, a rejtjelzett képes beszédnél, a „textusban” eharapózó „rájátszások”-nál - melyeket aztán a szövegből (és a már-már szaktudományként felfogott irodalomból) orrát kidugni nemigen kívánó kritikuscsoport dolga aztán a mű exhumálásakor ünnepélyesen felfedni -, tehát mindeme műfogsoknál sokkalta jobban érdekli magának a világnak az eklektikussága. A radikális eklektika nem éri be a stílusrétegek poentírozott ütköztetésével - bár alapeszköze ez az eljárás. A radikális eklektika szimultanista: hagyja magát sodortatni a kesze-kusza áramokkal, ide-oda ugrál szubkultúrák és reprezentációs síkok közt, mert biztosan tudja, mindeme mozgások eredőjeként: úgysem jut sehová. Marad ott, ahol van és az, aki. És épp ezzel jön létre egy sajátos korrajz.

A radikális eklektika radikalizmusa abban nyilvánul meg, hogy mindeme magatartásminták és különféleképpen elfogult köz és privát világszemléletek mögött - akár elbeszélői szolipszizmus árán is -

SZABÓ ZOLTÁN FOTÓJA

igyekeznek felkutatni valami változhatatlan lényegét, mely a szöveg (illetve írója világának) egységét a szanaszét szóródó anyagok ellenére garantálhatja.

A radikális eklektika alapkérdése valóban az, hogy elevenek vagyunk-e vagy holtak, hogy egyáltalán marad-e még valamiféle szervesség a világunkban (Létezik-e még *világ*?) Ez az életre-halálra szóló dilemma azonban nem megválaszolható és nem megválaszolható kérdés, hanem egy személyes és kétségbeesett kutatás kiindulópontja. Ettől lesz hiteles és jó irodalom, amit Garaczi csinál. A világ nem nagyon látszik életben lenni, de én még vagyok benne (legalábbis *mintha élnek*). Innen az elbeszélő végletes szubjektivitása, gyermeki csodálkozása. Ezért illeszkednek a gyerekkori emlékek szervesen a jelenidő történései közé.

Miről tudjuk egyáltalán, hogy életben vagyunk? Nem lehetséges, hogy már csakugyan halottak vagyunk? Garaczi legjobb indikátora s egyetlen fegyvere a humor, mely mindig a vonatkoztatási rendszerek relativitásának felismerésén alapszik. „A komikum a tudat önszemléletének szerénysége.” írja Király Jenő. „A tudat játékossá, lényegileg humorisztikussá válik, ha felismeri, hogy nincs abszolút tudat. Többet mer, ha nem tiszteli annyira önmagát. Saját zsarnoksága alól szabadítja fel magát e könnyed szabadossággal, önmagát nem tisztelve olyan nagyon kevésbé fenyegetik saját eredményei.” „A humor nem térít és nem parancsol.”

A mű 78. oldalán gyerekkori emlék: „Aprólékos részletességgel kidolgozunk egy elméletet, mely szerint minden meghalt, csak a lendület viszi tovább a dolgokat. A lendület élőnek mutatja a holtat. Fogékonyabb osztálytársainkat e mortális metafizikával rémisztgetjük, halott vagy, öcsi, ne szuszogj.” A 66. oldalon arról értesülünk, hogy a Yellowstone parkban a macskamajmok, a lemúrok, a megtevesztésig képesek utánozni a turisták viselkedését a tűzgyújtástól a közös visongáson át a parázs levezelésének rituális záróaktusáig. Mímelik tehát az „emberi” életet (s ez például a napihír szerint elegendő a helybéli atyának, hogy keresztény hitre akarja őket téríteni.) A *Mintha élnél* alcíme szerint *Egy lemúr vallomásait* tartalmazza, tehát az elbeszélő maga is afféle macskamajom csak, aki csupán úgy tesz, mintha olyan lenne, mint a többi ember, eleinte értetlenül, majd jobbhíján utánozza azt, amit mások, a körötte élők, „emberi életnek” neveznek. Tapasztalatait aztán papírra veti.

Margócsy István Garaczi *Nincs alvás!* című novelláskötetéről írott tanulmányában úgy véli, szerzőnk avantgardista: egyszerűen a hagyományos próza-építkezési eljárásokat rombolja le, illetőleg azokkal ellentétes úton igyekezik járni. Pedig Garaczi teljesen abszurd, mégis szomorkásan komoly látás- és beszédmódja nem előzménytelen a magyar irodalomban. Csak amennyivel kulturálisan áttekinthetlenebb és zűrzavarosabb lett, mondjuk Karinthy óta, a világ, annyival kaotikusabb Karinthy-nál Garaczi.

Garaczi világát a hasonlóan távolságtartó Karinthyéval - és, egész másként, a rövid bekezdésekben „motyorászó” Mándyéval - épp a lemúrság furcsa alapszituációja rokonítja. (Ezt a távolságtartást például a másik „radikális eklektikus”, Nagy Attila Kristóf esetében kevésbé érezni, ő hajlamos belefeledkezni a világba.). Ha Garaczit ütjük fel, könnyen megeshet, hogy ilyesmibe botlunk: „A szőr, mint olyat, máig sem értem. A társadalom nagy deficiitje. A fodrászat a tékozló természet konfekciójára szakosodott monstre és értelmetlen iparág. Kétmilliárd férfi húszezer évet borotválkozik naponta.” [16], Karinthy *Szemléltető statisztika* c. humoreszkje ötlük azonnal az eszünkbe a síremlék nagyságú szappannal és a Balaton-méretű mosdótállal. De Garaczi bizarr írásmódja Swift abszurd pamfletjeinek hangjával vagy Hamvas Béla regényeinek humorisztikájával is rokonságot tart. Mikor pedig az írja, „Aztán valaki egy nagy fekete korongot lógatott az agyamba” [43], ez nyugodtan lehetne a fiatal, expresszionista Kassák egy verssora valahol. A könyv egy helyütt egyébként a mesterkeresés ironikus leírását adja, mely egyszersmind az irodalom körén belül rekedő hatástörténeti okfejtéseket is kifigurázza. „Nemsokára beszereztem Esterházy skalpját az FMK-ban, aztán gyors egymásutánba megfogtam Erdélyt, a Dixit és Bódy Gábort. Ereztem, hogy ingyen töltődöm a tehetség fluidumával [24]”.

Király Jenő: Frivol múzsa (A tömegfilm sajátos alkotásmódja és a tömegkultúra esztétikája), Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993. Az idézetek a 353-354. oldalról valók.

Garaczi írásművészetének néhány lényeges, mert világlátást meghatározó összetevőjét azért érdemes megemlíteni. Hiszen a Mintha élnél alapmotívuma az „ingyen mozi” metaforája Ottliktól (Weöresnél: „Mindent vetítővászonon éltem át”), a váratlanul a dolgok mögé kérdező, nyelvet facsaró-faggató macacsság Erdély Miklóstól, az életre-halálra menő eklektika Bódy Gábortól, a részegség öntudatos szürrealizmusa a kései Hajnóczytól.

Garaczi írásmódját már a kezdetektől jellemezték a gyors váltások, az atonális szerkesztés, az abszurd és groteszk elemek fotómontázszerű halmozása. [„A néma nő hallgat, néha felüvölt, aztán mégse, mintha prézliben pillangózna.” [6], „Föld alatt síelek vakonddal a számban, az égből lógnak a fák gyökerei, és a temetői holtak kötelékben szállnak, mint a vadludak.” [27]]. Mintha kábszeres tripek élménybeszámolóit olvasnánk. De Garaczi előszeretettel kever a szürrealista montázsok közé naturalista életképeket {„A Kiscsülökben pultnak dőlnek a rongyosok, főzeléket kanalaznak, és a betűjátékot nézik a kettesen,” [7]}, illetve köznapi, rétegnyelvi szövegeket („a Nagyasszony is hallgatott, hogy amíg ő bent dekkolt a diliházban, betéptek, mint az atom, pedig a Küronya tudja, hogy a lecsótól bekattan a bula” [100], stb.). „[...] száguld a toll, és száll a képzelet, tele a diktafon és a fej sztorikkal és szomorzsákkal” [84], írja. Hiszen az író, mikor a lét eseményeinek nevet igyekszik találni, sosem magányos csatát vív a szavakkal. Természetesen mások, a nem-írók is jól-rosszul próbálkoznak vele, hogy kifejezzék magukat. Ez a lejegyzett kocsmai történetekből novellákat barkácsoló hrabali metódus, melynek végeredményén persze rögtön meglátszik a kedélyes kiskocsmák hiánya. „[...] mivel Larion teljesen véletlenül ismerte Wittgenstein kései műveit, elmagyarázta Laurának az alternatív résznyelvek, rítusnyelvek, nyelvmutációk nemhogy csorbítják a nyelv egészét, hanem gazdagítják, kiteljesítik, az eredetiség nem elkülönít, hanem éppenséggel visszacsatol és újjáéleszt,” olvassuk a *Nincs alvás!* egyik novellájában. Persze a trükk az, hogy ez a fejtegetés maga is egy szubkulturális nyelven íródott, s helyi értékét, érvényét épp a novella más nyelvi rétegei adják: „[...] mire Laura azt válaszolta, hogyha Larion már nem szereti őt, mondja meg nyíltan, ne köntörfalazzon” (*Larion és Laura*). Garaczi sosem ragad meg egy kontextusban, egy magának elég, önmagát ösztönösen dogmatizáló világfelfogásnál, életségjelentésnél, mert épp az élet különböző metszeteinek látszatellentmondásain ámul legszívesebben. Igyekszik ennél több váltást elhelyezni (tipikus a házibuliból házibuliba szédelőgök fordulata: „Kimenekülök”), azaz a változatos, egymást kölcsönösen értetlen közönnyel vagy megvetéssel szemlélő csonkaságokat egymással ennél többször konfrontáltatni. Ez rákényszeríti, hogy szinte cédulánként építse fel a szöveget. Emblematikus tömörségű képekkel kell dolgoznia, nem festhet időigényes portrékat, ha célja „több rétegei átjárni, mint kukac a szendvicsben” [73]. Ez a mozaik-szerkesztésmód persze kizárja a regényidő kialakulását, természetesen sincsenek hősök (az elbeszélőn kívül), nincs cselekmény, nincs jellemfejlődés. Ilyen szövegépítkezés mellett a prózaírás bizonyos hagyományos terepnumai valóban el vannak zárva a szerző elől, ám Garaczi ezt írás közben legfeljebb annyira érezhette veszteségnek, mint amennyire egy hal sajnálja, hogy nem tud repülni.

Garaczi nem egyszerűen a hagyományos elbeszélői módszert akarja feloldani például a *Nincs alvás!* novelláiban, hanem a fogalmi nyelvet magát. Miért? Mert a világ emberi fogalmainkkal egyszer s mindenkorra rögzített összefüggései elfedik az alattuk-mögöttük meghúzódó kimondhatatlan primér valóságot és szükségtelennek mutatják a további kutakodást: álvilágot teremtenek. A novellákban Garaczi igyekszik visszahátrálni a fogalomalkotás előtti világba, ahol kiderül, hogy az általunk kialakított fogalmak ha nem is tetszőlegesen, de a sok lehetséges változatnak csupán egyikét valósítják meg. „Feliratot láttam az égen délibáb gyanánt, hogy »Az arc: a fej tenyere«, meg hogy »A fog: a száj körme.«, meg »Az orr: az arc nyelve*, amiből arra következtettem, hogy elmém megbomlani készül.” [*Fogak*]. A *Mintha élnél-ben*: „Kinyílik a szem, a nyelvi szokások fala leomlik, új tájakon kering a képzelet” [81],

Garaczi, mikor próza-költészetét a világ kacatjaiból, félértesüléseiből, egymással beszélőviszonyban nem lévő szubkulturáinak naturalista pillanatfelvételeiből, kinyilatkoztatástörmelékekből és „kis színes” újsághírekből szemét-kollázsokká ragasztja-préseli {„egy szkafander és egy tiara keveréke rafiával körbespurnizva” [7]}, bőven talál nyersanyagot: egymás számára érthetelen monomániák, süketek párbeszéde, az újságok mulatságosan ostoba, kakofón hangkeveréke: „lezakóztak a Budapesti Solymok,

nehezen azonosítható tevékenységet folytattak, Répási a Benfica ellen nem, Tyukodiékkal szemben viszont eredményes volt, az ideális kémény, száz év garancia, 31 előnye van minden másfajta kéménnyel szemben, Madonna nagymama lett, Hegedűs D. Géza szerint nincs kizárólagos igazság, «ezer titkú emberi megjelenés*, mondja, a magyar kick-boxost Bugyinak hívják, fehérorosz bajnok terti le" [65], stb. Mintha egy rádió állomás keresőjét tekergetné: fantasztikus változatosság és végtelen egysíkúság. Miként lehet úgynevezett írónak megszólalni egy ilyen élőhalott, a „szót értés" értelmében vett beszéd közös nevezőjét nélkülözni kényszerülő közegben? Tulajdonképpen sehogy. Minek (kinek) írjon akkor az ember?

Márai a *Szindbád hazamegy* című regényében egy helyen kifejti: az író csak ne akarjon olyan fene egészséges életet élni, az nem tesz jót neki, az író éjszakázzon, ismerkedjen, biliárdozzon kávéházakban stb., az a dolga. Garaczi megfogadta a tanácsot - alighanem még Márai olvasása előtt. Saját emblémája a több helyen felbukkanó „*hányásfoltos billiárdasztal*".

Garaczi a 80-as 90-es évek sajátos „éhezőművésze", aki „nem talál olyan eledelt, amit szeretne", ám akit a modern világ, ez az erőszakos dadus szüntelen megtöm mindenfélével. Ezért a kínzó képzetektől az első adandó alkalommal megpróbál természetes úton szabadulni. Ennek az a módja, hogy papírra veti őket. Garaczi számára az írás kiszabadulás abból, ami írás nélkül mint sötétség ránkódna rá és köréje [„*Agyad stabil kód.*" [71]. Ám „*Az irónia nem a világ beteg tárgyainak szól, hanem annak a ténynek, hogy beszélek*" [71]. Mert „*Nem lehet beszélni, de hallgatni sem tanácsos*". Az írás életfunkció. Garaczi biológiai hasonlata erre a *hányás*. „*A kígyó egészben nyeli le a zsákmányát, az emészthetetlen részt kiöklendezi, ezért a napisten felfalójaként a sötétség megtestesítője.*" [63]. (Lásd még pl. a *Tartsd a szemed a kígyón!* kötet címlapján Najmányi László fényképét, a hányást jelképező, bélként tekerdő fehér gumicsővel.) Ezért bukkan elő ízisz különféle vonatkozásokban a kötet második felében. Egy gyerekkori kép: „Mivel mindent kiokádtam (lásd még: kreatív evés), anyám becsavart egy kendőbe, és elindult orvosért" [1 2]. Garaczi könyvei lapjain nem annyira beszél, mint inkább kibeszél. Kibeszéli magából ezt az iszonyú, érzékeinket kéjjel-fájdalommal bombázó, érthetetlen világot, mely dühítő és fantasztikus jellegénél fogva állandó fogalmazásra ingerli. „*Azzal kísérleteztem, hogy megállítom a gondolkodást, és nagyon megdöbbenett, hogy ez mennyire lehetetlen. [...] A gondolatkészítéssel kiszolgáltattottá tett, ebben a tehetetlen legyőzöttségben ismertem magamra*" [24, 25], írja. Ám - mint ez a reflexív részlet is bizonyítja - szó sincs itt valamiféle feldagasztott, majd gáttalanul áradó tudatfolyamról, Garaczi nem az idegelmény egyszál-fonalát akarja teljes öntudatlanságban legombolyítani: ennek látszólagos sokszínűsége, hosszútávú unalma kielégítetlenül hagyja. Asszociációinak sűrű bokorerdejét nagy műgonddal és valami sejtésszerűen érzékelt magasabb összefüggés jegyében ritkítja meg; a gyermekkor morzsolódó emlékképeit a tudat amúgy is darabokban dobja elénk. Kitűnő nyersanyag ez a kolázstechnikával írónak, akik egyben a gyerekkor nyers és elfogulatlan szemléletét és nyitottságát is szeretnék megőrizni. Esterházy Péter *Fancsikó* és Pintájának sikere vagy a vajdasági Balázs Attila remek regényei (például a *Szemelvények a Féderes Manó emlékirataiból*) bizonyítják, hogy ilyen, elsőre kissé életidegennek tetsző módon is olvasható, átélhető és mély könyveket lehet írni. A gyerekkori emlékek felidézése mindig személyességre kényszerít és ez általában biztos hitelt és érvényt ad a műnek. Az idősíkokat keverő Garaczinál ez a minden korábbinál közvetlenebb személyesség a jelen idejű események elbeszélésébe is átsugárzik. A *Mintha élne*/kitűnően érzékelteti az elmúlt négy-öt év nagy alapélményét is: amiről azt hittük, csak átmeneti állapot lesz, arról kiderült, jó lesz egy életre berendezkedni rá. Ettől persze még érdekesebb, hogy amire korábban egy életre berendezkedtünk, átmeneti állapotnak bizonyult. „*Méltóság és önmérséklet, felemelődnek a tekintetek*", írja a rendszerváltásra emlékezve. „*Másrészt*", folytatja, „*a helyzet teljesen áttekinthetetlen, mintha minden el lenne veszve, mintha egy rettenetes, ismeretlen erő ejtené foglyul a jövőt.*" [40].

„*És persze reménytelenül vénülsz, és unod, hogy még mindig nem érzel felelősséget, unod, hogy ledumálnak a fiatalok, vagy ravaszul a híredhez dörgölődnek, unod az ismétlődő helyzeteket, az egy rugóra járó, vicces agyakat, unod az újak szemében az örült ragyogást, a luciferi megistenülés paroxizmusát. Unod, hogy nincs meg benned az érdektelenség hiánya. Unod, hogy egyedül vagy, hogy meghalsz, unod, hogy senkit se érdekel, csak a módszeredre kíváncsiak. És halálosan unod szókratészi daimonodat.*" Garaczi nem blöfföl. (Jelenkor, 1995.)